

HJEMSTAVNSLIV

Nr. 9

Fredag den 17. Juni 1955

26. Aargang

Lidt fra Spillemandsbøgerne

— 5 —

Naar man tænker nøjere efter, er det i Grunden ikke saa farlig meget, man ved om de gamle Spillemands Liv og Levned for en 100-150 Aar siden. De har jo ikke selv efterladt sig biografisk Stof, og Litteraturen siger ikke meget om dem; den bedste Oplysning har man vel faaet ved at slutte tilbage fra de mundtlige Beretninger, Spillemand fra omkring 1880-1900 har meddelt vor Tid om deres Levevilkaar i Slutningen af det 19de Aarhundrede. Og helt galt bliver Resultatet sikkert ikke, al den Stund Livsforholdene på mange Områder ikke ændrede sig væsentligt i det meste af sidste Aarhundrede. Men alligevel er det særdeles interessant — og uhyre sjældent — at blive stillet overfor et gammelt Spillemandsregnskab fra 1836-1857, som her bringes i meget forkortet Uddrag. Ikke alene faar vi her udførlig Besked om Spillemandens økonomiske Udbytte af sit »Spilleri«; noget vi ellers ikke ved meget om, men det kaster samtidigt et morsomt Strejflys over den gamle Spillemands Færden med sin Violinpose paa Ryggen. Maaske nogle Kommentarer til Regnskabet vil kunne live op i de lidt tørre Tal, ligesom et enkelt Udtryk vel kan trænge til en Forklaring. (Se Side 83)

Lad os begynde med Spillemanden selv. Han hed Peder Helt Haahr, var født 1812 i Lille Grønlund, Ølgod, og havde sit Virke paa denne vestjyske Egn, altsaa ikke paa noget særligt smilende og frugtbart Sted. Heden strakte sig jo dengang (paa Blichers Tid) over langt større Flader end nu, og selv om ikke alt var lige daarlig Jord, maa vor Spillemand have vandret mangen en Mil gennem Lyngens brune Land. Landbruget var selvfølgelig endnu langt tilbage, Kunstgødning kendtes ikke, Mergling var lige begyndt i det smaa, Markredskaberne var primitive, Andelsselskaber o. l. ukendte. Stavnsbaandet var ganske vist ophævet, men Hoveri eksisterede langt op i det 19de Aarhundrede, selvom denne Arbejdsydelse nu var fastlagt og afgrænset af Loven. Følgerne af Statsbankerotten 1813 og Handelskrisen midt i 1820erne var vel overvundne henimod 1833, da vort Regnskab begynder, ja Landbrugets Kaar begyndte at bedre sig; men Sparsommelighed og Nøjsomhed maatte Nødvendig-

vis præge Livet, i hvert Fald paa Landet, hvor kontante Penge var noget, man maatte passe paa. Til Gengæld brugte man dem jo heller ikke til daglig, selvforsynende som man var med Mad, Drikke og Klæder.

Alt det maa tages i Betragtning, naar man ser paa Spillemandens Regnskab. Og een Ting til: Man maa forsøge at sætte sig ind i, hvad disse gamle Møntsorter Rigsdaler, Mark og Skilling i Grunden var værd dengang, altsaa deres Købekraft. Det er nu imidlertid meget vanskeligt at sige helt nøjagtigt. Da Rigsdaleren i 1875 afløstes af vor nuværende Kronemønt, fastsattes Rigsdaleren til 2 Kroner, men dermed er intet sagt om Pengenes Købeevne. Til Belysning af det Spørgsmaal skal anføres nogle Oplysninger om Priser i Handel og Vandel fra Aarene paa begge Sider af 1850.

Hvis man i Aaret 1875 skulde give 100 Kroner for en vis Gennemsnitsvaremængde, vilde den i 1830-35 kun koste 65 Kr. (maaske kan det mere nogle at vide, at Prisen paa Chr. d. IV's Tid vilde være ca. 35 Kr.); dette »Pristal« maa selvfølgelig behandles med stor Varsomhed, da hele Spørgsmaalet som nævnt er yderst vanskeligt. Mere videbegærlige kan henvises til »Danmarks Statistik« 1878, 3die Bind.

De følgende mere livsnære Oplysninger er taget fra H. P. Hansens: »De Gamle fortalte«, I-III, et fortrinligt Værk med et Væld af levende Skildringer af Livet, som det formede sig for en 100 Aar siden i en fattig midtjysk Egn: I 1830erne fik en Daglejer kun 8 Skilling om Dagen. Lønnen paa Landet (vel Sommerløn) kunde være 4-12 Rigsdaler courant. (Courantmønt var lidt mere værd end alm. Rigsdaler). Smør kostede 8-10 Skilling Pundet. I 1848 solgtes en Gaard i Dejbjerg med 700 Tdr. Land (god Hede, Ager og Eng, Mergelbanke og Aalefiskeri) for 850 Daler. Omkring 1850-60 fik en Skræder paa Landet 1 Mark om Dagen, og han var 5 Dage om at sy et Sæt Karleklæder (formodentlig har han dog faaet sin Kost og saa). En Fabriksarbejder, vist i Herning, tjente 10 Mark om Ugen paa egen Kost, og med en Arbejdstid fra 5 Morgen til 7 Aften. Ca. 1870 fik en Snedkersvend 2 Mark om Dagen plus Kost og Logi. En-

delig kan Kapitelstaksterne for Landbrugsvarer give en ret god Oplysning om Pengeværdiens Svingninger:

Kapitelstaksten i Kroner for:

	Rug	Byg	Havre	Smør	Flæsk
1830-39	8,35	5,89	4,06	83,06	0,25
1840-49	9,27	7,00	4,99	97,66	0,25 1/2
1850-59	12,38	9,77	6,92	135,77	0,33 1/2
1952	50,00	46,00	29,00	806,40	ca. 3,00

Kornpriserne er pr. Tønde, ligeledes Smørret, medens Flæsket er pr. Pund.

Af det ovenstaaende fremgaar det, at Købekraften dengang var betydelig større end i vore Dage, man kendte jo heller ikke endnu den vidunderligt roterende Skatteskrue! Man ser det ogsaa paa Spillemandsregnskabet, at Priserne er stigende: Medens et Bryllup i 1833 kunde give ca. 2 1/2 Rd., var Fortjenesten i 1855 oppe paa 8 Rd.

Alt i alt maa Konklusionen vist blive, at Spillemanden gennemgaaende fik en god Betaling for sin Kunst — i hvert Fald sammenlignet med saa mange andre. — Naar han alligevel ikke levede af Musikken, for det gjorde han vist aldrig — maaske med en enkelt Undtagelse — skyldtes det, at det var et usikkert »Erhverv«. Der kunde til Tider være mange Bryllupper, og de gav mest, efterfulgt af Perioder med kun lidt at bestille. Derfor maatte han have noget i Ryggen i Form af et Haandværk eller et lille Landbrug.

Men nu maa det vist være nok med den megen Tale om det kedelige Ord Penge. Lad os se paa, om ikke Regnskabet skulde kunne oplyse lidt af mere kulturel Interesse, og det gør det heldigvis. F. Eks. kan vi faa en Del at vide om, i hvilke Anledninger Spillemanden blev budsendt, og om Størrelsen af hans Virkeomraade.

Anledninger var der i Grunden mange af. Bryllupper først og fremmest, men dem behøver vi ikke at gaa nærmere ind paa her, de er jo beskrevet saa mange Steder. Kun maa man huske paa ved at se paa Fortjenesten, at et Bryllup varede næsten altid mindst 2 Dage; alligevel var det Spillemandens største Aktiv, og med al sin Feststemning, gode Mad og Drikke og megen Spørgen Nyt fra Sogn og Nabsogne, var det nok den morsomste Anledning, bortset fra Fortjenesten. Legestuer holdtes jævnlige, baade ude i Sognet og hjemme hos Spillemanden selv. Og saa var der Fester og Gilder betingede af Aarets Gang: Høstgilder, Bindegilder, Fastelavn, Julegilder og de aarlige Markeder i Tarm, Varde, Dalager og senere Sdr. Omme. Noget, der ogsaa altid forekom paa en bestemt Tid af Aaret, var det mærkelige »Skoleopdrikken«, senere i Regnskabet benævnt »spillet for Børnene i Skolen«. Denne Skoleopdrikken er en meget gammel Foreteelse,

der i nogle Sogne syd og nord for Ribe holdtes Thomasdag d. 21. December i Skolen. Andre Steder paa Vestkysten, som her, holdtes Festen den Dag, Vinterskolen ophørte. Skolebørnene mødte op i fineste Stads og bragte Læreren en Pengegave som Tak for Undervisningen. Til Gengæld beværtede han dem med Mjød eller Sirup og Brændevin! hvori der blandedes Kovringer, ogsaa Æbleskiver og Mjød kunde der trakteres med. Børnene fik flere Gange en Skelfuld af det gode Bryg og legede derpaa eller dansede indtil Klokken 10, men det berettes ganske vist, at det jævnligt hændte, at navnlig Drengene blev noget rusede af den uvante, stærke Drik. Vi ser her af Regnskabet, at Spillemanden har været knyttet til den gamle Tradition for at spille til Børnenes Dans.

Ordet Julebøjle kan jeg desværre intet oplyse om, Ordbøger over gl. dansk Almuemaal kender det ikke, men det er vel noget i Retning af Ordet »Svir«,*) som vi kender fra Dansen »Rynkeby Svir«, altsaa et gemtligt Komsammen.

Vi træffer ogsaa Spillemanden som Musiklærer med en hel Del Elever rundt omkring fra, nogle endda som Pensionærer i flere Dage. Bl. a. træffer vi Navnet Chr. Gejl, der blev en habil Spillemand. Hans Søn igen, Laurids Gejl, fra Sdr. Omme blev ogsaa Spillemand. Han sendte for en 20 Aar siden Sv. Jørgensen nogle gamle morsomme Optegnelser fra sin egen Spillemandstid og knytter saaledes Fortid til Nutid.

Hvor langt naaede vor Spillemand rundt paa sine Vandringer i »Embeds Medfør«?

Naar man paa et Kort finder nogle af de mange Stedangivelser, der forekommer i Regnskabet, ser man, at hans Virkefelt har strakt sig ca. 25 km i Øst-Vest og en ca. 35 km Nord-Syd, et ret stort Omraade i Betragtning af, at hans Transportmiddel i Reglen kun var et Par gode Ben. Det er ganske pudsigt at se, at han er naaet syd for Agerkrog, hvor der jo — hvad vi ved fra Agerkrogbogen — maa have siddet en dygtig Spillemand. Maaske skyldes det dog, at der i Skonager, som Stedet hedder, boede Familie.

Hvis man paa Grundlag af Regnskabet og dets mange Poster forsøger at danne sig en Opfattelse af denne os ellers ukendte Spillemand selv, hvad vel næppe er helt gøriligt, faar man dog Indtrykket af en Mand, der har Orden i sine Sager, der virkelig tager Musikken alvorligt, han anskaffer sig en ny, bedre Violin, vel ikke blot for »Kundernes« Skyld, men fordi han selv glæder sig over Tonens Skønhed; anset maa han ogsaa have været, saa mange Elever, der søger ham selv fra lidt fjernere Steder, og saa langt omkring, man ønsker hans Musik. Som Tilføjelser til hans Data kan lige nævnes, at han giftede sig i 1832 (maaske en Aarsag til Paabegyndelsen af Regnskabet) og døde i

*) Gilde (Red.)

(Fortsættes Side 85)

Uddrag af et vestjysk Spillemandsregnskab 1832-1857.

(Forkortelse= tft= tjente foruden Tilsæt.)

		Rd.	Mk.	Sk.
1832				
Novemb.	Spillet til Leg i Thornlund og tjente foruden Tilsæt		2	14
Jul	Tjente i Julen ved min Violin ialt		2	8
1833				
Januar	Spillet i Hejbølgaard til Bryllup og tjente	2	4	8
Januar	Spillet til Leg i Sdr. Bork tft		3	
Januar	Lærte Niels Clausen at spille, fik derfor 10 Pund Jern m. m.		3	12
April	Spillet til Paaskeleg til Christen Boels i Ekknud		3	6
April	Spillet til Skoleopdrikken og tjente			4
Mai	Spillet til Pineseleg i Thornlund tft		2	4
Septemb.	Spillet til Bryllup i Gammelgaard og tjente	1	4	6
Septemb.	Spillet til Høstgilde paa Lindberg			10
Oktober	Spillet til Bryllup til Peder Hansen ved Krusbjerg		5	8
Oktober	Spillet til Bryllup i Hedeager	2		15
Novemb.	Spillet to Gange til Leg i Skonager ialt		4	16
1834				
Februar	Fastelavnsleg i Skonager		3	
December	Spillet til Peder Larsens Krusbjerg i Julen		1	2
1835				
Oktober	Bryllup i Starup og tjente foruden Offer	2	4	4
1836				
April	Spillet til Dalager Marked og tft	1		8
August	Spillet til Dalager Marked og tft	1	1	8
Septemb.	Spillet til Hans Guldager i Varde til Marked		2	
Oktober	Høstgilde Lindbjerggaard		1	12
1837	Den ny Violin kostede 5 Rd. 5 Mk. Holstensk Courant			
	3. Søndag e. Paaske Bryllup til Peder Haahrs i Skonager	3	4	
August	Dalager Marked tft	2	3	9
1838	1. Paaskedag Bindgilde til Kjeld Christensen			10
	2. Paaskedag Leg til Niels Ottes ved Ølgod Kirke	1	1	12
	1. Søndag efter Paaske Bindgilde til Kjeld Christensen			6
	Peder Olesens Familieforsamling			14
	En Søndag Aften her hjemme for unge Folk		1	
Novemb.				
16.	Bryllup i Hoddeskov paa Sloten og tjente den første		5	8
17.	Bryllup i Krarup	2	4	4
	Jeg har tjent med min Violin siden 26. 3. 1837 til nu	36	2	2
	Siden 1833-1837 med den gamle Violin	37	3	10
	Tilsammen	73	5	12

		Rd.	Mk.	Sk.
1840	Informeret Chr. Christensen 1 1/2 Dag i Musikken		1	15
1841				
April	Dalager Marked tft og min Makker fik 2 Mark	1	5	11
1842				
April	Spillet til Skolebørnene i Skolen		1	12
1843				
December	Var Eske Christensen Paabøl og fik nogle Noder afskrevne			10
1844				
Januar	Informeret Chr. Christensen Riisbøl 2 1/2 Dag à 1 Mk. 4 Sk.		3	2
Marts	Informeret Niels Chr. Christensen Urup 2 Dage à 14 Sk.		1	12
April	Informeret Niels Chr. Christensen Urup 1 Dag			14
April	Tarm Marked foruden hvad jeg satte til	1	2	8
April	Sønder Omme Marked tft		5	6
Septemb.	Bryllup i Tarm	4	3	6
Oktober	Informeret Anders Iversen 2 Dage		2	6
Novemb.	Informeret Morten Bertelsen Vestarp 1 Dag 2 Aftener		1	
Novemb.	Informeret Niels Chr. Christensen Urup 1 Dag		1	
December	Spillet til Julebøjle i Mejlvang til Jens Mortensens		1	
December	Informeret N. C. Vallund 10 Dage, à 12 Sk., derpaa har hans Fader for- saalet 1 Par Sko 1 Mk. 12 Sk.			8
1846	Informeret Christen Geil 1/2 Dag			
April	Dalager Marked, en Balberkniv 28 Sk., en Kasket 4 Mk. 8 ialt	1	3	4
1851	Fastelavnsleg til Osmunds Tjent med Spilleriet siden jeg blev gift Informeret Christian Hessel 5 Dage	1 241	5 1 5	3 15
1852				
Novemb.	Informeret Peder Nissen Pedersen fra Aarre 6 Dage For hans Kost i disse 6 Dage	1		4
1853				
Oktober	Bryllup i Tarm til Mikkil Vesterbys	7	2	
1854				
Oktober	Bryllup i Forsom	5	3	
Novemb.	Informeret Søren Iversen fra S. Vium i 2 Dage		3	2
1855	Bryllup paa Viumgaard med deres Datter Tarm Marked Høstgilde paa Lindberggaard	8 8 3	2 3	
1857	Tarm Marked (Føraar) Tarm Marked (Efteraar)	9 7		

1 Rigsdaler = 6 Mark à 16 Skilling

1883 i Bjerregaard. Hvorvidt han har efterladt sig Nødebøger, ved jeg ikke, de vilde ellers have været interessante baade i sig selv, og som Sammenligningsgrundlag overfor Agerkrogbogen fra omtrent samme Tid, men det er vel ikke helt ved Siden af at antage, at mange Melodier har været fælles. Endelig skal jeg meddele, at dette kortfattede Uddrag af Regnskabet er foretaget efter en Afskrift af det originale Regnskab, skrevet af en Sønsøn af Spillemanden.

Regnskab er noget tørt noget, og maaske sidder en eller anden og gaber baade over Regnskab og Artikel, men prøv engang at lukke Øjnene, og alt bliver levende. Op fra det tørre Skema stiger Markedslarm, Gøglere skriger sig hæse, Prangere larmer op i Vrinskens af Heste, Latter og Tilraab lyder fra Markedsgæsterne, medens muntre Dansetoner klinger forjættende fra Hotel eller Kro; det gungrer i Storstue og Lo, Støv hvirvles op, og røde blussende Kinder vidner om Livets Friskhed og Glæde; man ser Bindehoser hobe sig op i Kurvene; Skolebørn danser muntert rundt, glade over, at Vinterslidet er endt; det sidste Neg køres i Lade, og af Glæde over Bjergningen af Høsten og det daglige Brød maa man feste og danse; knirkende Vogne med Brud og Følge paa høje Agestole rumler henad Vejene mod Kirken. Men midt i denne Tummel og Støj fornemmes en Tone, ikke stor og fyldig maaske, men dog saa gennemtrængende, at den naar frem til vor stundesløse Tid. Det er Spillemanden, der stryger sin Fiol; i Slægtens Liv, i dens lyse Stunder, hvor Slæb og Møje var glemt, trivedes Festen ikke ret, uden Violin og Klarinet.

H. Vad Thomsen
